

DUDUQLANISH VA UNING SABABLARI

I. Isodullayeva

FarDU Maktabgacha ta'lim kafedrası o'qituvchisi

Maxammatova Flora FarDU Maxsus pedagogika (logopediya) yo'nalishi 2-
bosqish talabasi

Annotatsiya:

Ushbu maqolada duduqlanish, duduqlanishning kelib chiqish sabablari, duduqlanish turlari, duduqlanish mavzusida tadqiqot olib borgan olimlar, duduqlanishni oldini olish, duduqlanuvchi bolalar va o'smirlarda olib boriladigan logopedik ishlar, duduqlanishni korreksiya qilishda psixologik-pedagogik ishlar metodikasi haqidagi ma'lumotlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: duduqlanish, korreksiya, psixoterapevtik ta'sirlar, didaktik psixoterapiya, nutq apparati, logoped.

Nutq buzilishining eng murakkab va ko'p uchraydigan ko'rinishlaridan biri bu-
duduqlanishdir. Bu nutqda ayrim bo'g'in va tovushlarning qayta-qayta takrorlanishi yoki to'xtalib qolishi natijasida sodir bo'ladi. Ma'lumki, hozirgi kunda juda ko'p bolalarda uchrab kelayotgan duduqlanish har bir ota- onani tashvishga solib qo'ymoqda. Olimlar olib borgan ishlardan shuni aytish mumkinki, duduqlanish vaqti-vaqti bilan qo'zg'ab turadi. Duduqlanishni bartaraf etish katta kuch va sabr talab etadi. Agar duduqlanish o'z vaqtida bartaraf etilmasa bolaning ruhiy rivojlanishiga salbiy ta'sir etadi. Duduqlanish XVII-XVIII asrda tashqi nutq apparatining yetishmaganligi sifatida talqin qilindi. Tadqiqotchilarning bir qismi esa duduqlanishni ruhiy jarayonlarning borishi davomidagi buzilishlar bilan bog'lashdi. XX- asrdan boshlab duduqlanish mexanizmi haqidagi barcha tushunchalar uchta nazariy yo'nalishga ajratildi.

1-Duduqlanish nutq markazlarini muvofiqlashtiruvchi apparatning qo'zg'aluvchanligi, zaiflashuvi natijasida sodir bo'ladigan nevroz G. Gutsman, I. A. Kusmaul, I. L. Skorskiylar duduqlanish bu nevroz jarayoni, duduqlanish bu pay tortishishiga o'xshash spazm deb talqin qilishgan.

2-Duduqlanish ruhiy xarakterdagi assotsiativ buzilishdir. Bu yo'nalishlarni T.Gefner, E.Freshels tomonidan o'rganildi.

3-Duduqlanish ruhiy jarohatlanishda atrof muhit bilan bo'ladigan turli ziddiyatlar natijasida kelib chiqishini A.Adler,Shneyder o 'z nazariyalarida ochib berdilar. Shunday qilib XIX-XX-asr boshlarida duduqlanish bu murakkab psixofizik buzilish degan fikrga kelishdi. Duduqlanishni nevrozlar haqidagi Pavlov ta'limoti nazariyasini o'rganish chet ellarda o'z izdoshlarini topmoqda. Chehoslavakiyada–M.Zeeman, M.So'vak, K.Dostalova; Bolgariyada–D. Daskalov, A.Atanosov, A.Angushev; Polshada-A.Mitrinovich, Germaniyada-Bekker va boshqalar duduqlanish haqida ko'plab ma'lumotlar berib o'tishgan. Duduqlanish sababi va alomatlari: duduqlanish ko'pincha maktab va maktabgacha yoshdagi bolalarda uchraydi. Bola nutqi rivojlanib murakkabroq jummalarni ifodalay boshlaganda duduqlik sezila boshlaydi. Duduqlanishni kelib chiqishiga sabab yosh bolalarning hali shakllanib ulgurmagan nimjon asab sistemasiga turli zararli ta'sirlar natijasida vujudga keladi. Masalan qo'rqish, uyda ota-onalar o'rtasidagi shovqinli vaziyatlar, to'polonlar, janjallar bolakay uyqusida cho'chib uygonishiga qo'rqishiga sabab bo'ladi. Bu qo'rquv shunday kuchli bo'ladiki, bolakay uyqusida ham qo'rqib uyg'onadigan bo'ladi, to'polon qilganlarga ishonchsizlik huddi xozir yana janjal boshlanadigandek qo'rquv alomatlari, uning hatto ko'z qarashlarida ham bilinadigan, kattalarga botinib qaray olmaydigan bo'ladi. Yosh bolalarda taqlid kuchli bo'lganligi sababli,ba'zi birlari duduq o'rtoqlaridan duduqlanishni o'rganadilar.

Duduqlanishni 3 turi mavjud. Klonik, tonik va aralash. Duduqlanadigan bolalarning hayajonli nutqida fonetik -fonematik va leksik-grammatik buzilishlar ko'zga tashlanadi. Talaffuzdagi urg'u, intonatsiya, ritm buziladi. Duduqlangan bolalarda xulq atvorida ham umumiy holatida ham ma'lum o'zgarishlar kuzatiladi. Arzimagan narsalardan xafa bo'lish, injiqlik, qo'rqish alomatlari paydo bo'ladi. Bunday ruhiy hodisalar duduqlanishni kuchaytiradi. Ba'zi bolalarning kangap bo'lib qolishi sabab bo'ladi. Buni shifokorlar nevroz so'zi bilan yuritadilar. Duduqlanuvchini ko'rikdan o'tkazishganda kompleks ravishda logoped, nevroptolog, psixolog zaruriyatiga qarab boshqa mutaxasislarni, pediatrterapevt, psixiatr va boshqalarni jalb qilgan holda amalga oshiriladi. Duduqlanishni oldini olish uchun birinchi navbatda oiladagi bolaga ta'sir qiladigan salbiy vaziyatlarni bartaraf etish, janjallar, bolaning qo'rqishiga yo'l qo'ymaslik lozim. Logoped ota –ona bilan suhbat jarayonida bolaning natal, postnatal rivojlanish davrlaridagi salbiy oqibatlar va 3 yoshgacha bo'lgan davrdagi oiladagi salbiy vaziyatlar bolani rivojlanishi tahlil qilinadi. Duduqlanuvchi bola nutqida nafasni taqsimlay olmaslik kamchilik kelib

chiqishiga sabab bo‘ladi. Korreksion pedagogik ishning asosiy bosqichi to‘g‘ri nafasni yo‘lga qo‘yishdir. Demak duduqlanishni bartaraf qilish asosan bolaning yoshligida ko‘proq samarali bo‘lar ekan.

Xulosa:

Bolalar o‘rtasida duduqlanish tashhisini bartaraf qilish uchun, bo‘lajak onalarga duduqlanishni kelib chiqish sabablari to‘g‘risida tushuntirish ishlarini olib borish kerak. Logoped, tarbiyachi va bolalar nutqiga e‘tiborli bo‘lishi kerak. Duduqlanishni korreksiyalashning muvaffaqiyati uchun atrof-muhitni to‘g‘ri tashkil etish: ota- onalarning o‘zaro munosabati, kattalarning bolaga nisbatan munosabati va boshqalar muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Logopediya M.Ayupova Toshkent 2008.y
2. Logopedya M.Ayupova,L. Mo‘minova Toshkent 1993.y
3. Выготский Л. С., Педагогическая психология. М.,1990.
4. Власова В.З. Основы логопедии, практикум по звукопроизношению - М., 2002
5. Волковская Т.Н., Юсупова Г.Х. “Психологическая помощь дошкольникам с общим недоразвитием речи – М.,2004
6. Левина Р.Е. «Нарушения речи и письма у детей» : Избранные труды / Ред.- сост. Г.В. Чиркина, П.Б. Трошин - М.: “АРКТИ” 2005.

